

Inštitút nexa a jeho základné charakteristiky v rímskom obligačnom práve

Nexa institute and its basic characteristics in Roman bond law

Michal Turošík

Klíčové slová:

nexum, rímsky, zmluva, obligácia, formálny.

Key words:

nexum, Roman, contract, bond, formal.

ÚVOD

Inštitút nexa je mnohokrát označovaný ako najstaršia forma zmluvnej obligácie¹. «Termín je odvodený od slovesa *nectere*, ktoré ma zhruba rovnaký význam ako sloveso *obligare* – zväzovať, spojovať, spútať, *nexus* znamená teda to isté, čo *obligatus*»². Už z tohto vyplýva obsahová príbuznosť *nexu* a neskoršieho pojmu záväzok.

Pôvod *nexu* môžeme hľadať v požíčianí kukurice alebo inej odvážiteľnej komodite³. V čase najstaršieho kráľovstva Rimania nepoznali žiadne peniaze. Všeobecnou mierou hodnoty bola meď, ktorá sa vzájomne vážila. Každý platobný úkon teda vyžadoval prítomnosť váhy, ktorou sa meď odvažovala, pričom pre ukazovateľ hodnoty bola samozrejme rozhodujúca jej váha⁴. V tomto období sa nástroju na ktorom sa meď vážila nepriznával žiaden právny, ale skutočne len faktický význam, a síce nepostrádateľnosť pri platobnom úkone. Tento stav sa zmenil až za Servia Tullia. Významný rímsky kráľ priznal medi symbolický charakter znázorňujúc dobytok, ktorý bolo pri predaji veľmi ťažko fyzicky presúvať. Táto zmena veľmi uľahčila starorímsky obchodný styk. Váhu medzi teda už nebolo nutné pri každom platení určovať samostatným vážením, nakoľko táto sa stala, už nie predstaviteľom hodnoty samotnej, ale symbolom hodnôt, teda niečím ako sú naše peniaze. Z predložených faktov by sa logicky mohlo zdať, že význam prítomnosti váhy sa týmto rozhodnutím štátu, enormne znížil. Napriek tomu nie je nič istejšie, ako tvrdenie, že váha sa pri obchodnom styku používala aj naďalej. Veľmi legitímna otázka znie, aký bol teda jej význam v ďalšom vývoji? Odpoveď na túto otázku ponúka publikácia profesora Bachofena pôsobiaceho v polovici 19. storočia na univerzite v Baseli. Podľa tohto romanistu nadobudla váha pri platení v Ríme dokonca zdvojený význam aký mala predtým. Ten sa prejavil v súvislosti s rozvojom obchodného styku so susednými mestami, ktoré v Ríme prinášali do obehu svoje medené kúsky, mince. V takomto prípade bola váha jedinou možnosťou, ako bolo možné odmerať hodnotu medi v porovnaní k vždy platnému rímskemu asu⁵.

Keď v roku 485 p.n.l. boli zavedené strieborné peniaze ako všeobecné platidlo⁶, význam váhy sa pomaly presunul k akémusi slávnostnému, rituálnemu predmetu. Zmizla už totiž nielen jej nutnosť, ale aj akákoľvek iná možnosť jej praktického použitia. Ak by totiž mala mať iné využitie, je zrejme, že by sa nikdy s rozvojom mincí ako ustáleného platidla neudržala. Tak sa z faktickej nutnosti prítomnosti váhy, dostávame k právnej nutnosti jej prítomnosti. Možno aj tu je podľa názoru autora tohto článku možné badať počiatky povestného rímskeho formalizmu v obligačnom práve.

Akt zaplatenia peňazí mal v tomto období v Ríme 3 praktické významy:

- a) kúpna cena;
- b) pôžička;
- c) uhradenie dlhu.

¹ BARTOŠEK M.: *Encyklopedie římského práva*. Praha: ACADEMIA, 1994, str. 226.

² KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M.: *Římské právo*. Praha: CH.BECK, 1995, str. 212.

³ BUCKLER W.H.: *The origin and history of contract in roman law down to the end of the republican period*. Cambridge: TRINITY COLLEGE, 1895, str. 111.

⁴ V zmysle miera, nie nástroj.

⁵ BACHOFEN J.J.: *Das Nexum, die Nexi und die Lex Petilia – Eine rechtshistorische Abhandlung*. Basel. VERLAG VON J.G. NEUKIRCH, 1845, str. 134.

⁶ KOLB F.: *Rom: die Geschichte der Stadt in der Antike*. München. C.H.BECK, 2002, str. 148.

Práve pri uvedených 3 úkonoch, ktoré mali následok vznik, zmenu alebo zánik právnych účinkov mala váha nájsť svoju dlhodobú uplatniteľnosť. Takýto spoločný znak týchto, inak obsahovo plne rozdielnych úkonov ich začal charakterizovať ako úkony *per aes et libram*. V tejto súvislosti sa začal vo svojom najširšom zmysle slova mnohými právnikmi ako boli Mamilius či Gallus Aelius používať pojem *nexum*. Otázkou ostáva či bol používaný v zmysle titulu vlastníctva, alebo obsahoval obligačný nárok. Odpoveď je prekvapujúca. Ani jedno, ani druhé. Označenie *nexum* bolo totiž spočiatku používané pre úkony, ktoré mali spoločnú vonkajšiu formu, a síce použitie váhy a medi.

Právne úkony, ktoré prostredníctvom zaplatenia peňazí obdržali ich právnu silu, mohli byť, ako sme už vyššie spomenuli rôznej právnej povahy. Rozhodujúcou bola vôľa strán právneho vzťahu, ktoré vyslovením dali inak holej faktickej skutočnosti plneného platenia právnu podstatu. Z tohto slovného vyjadrenia teda muselo byť jasné, či sa prostredníctvom úkonu *per aes et libram* prenáša vlastníctvo, alebo vzniká či naopak zaniká obligačný nárok. Na základe tohto sa rozlišovali jednotlivé modifikácie všeobecného pojmu *nexum*, ako boli *nexi datio*, *nexi obligatio* alebo *nexi liberatio*.

Slová, ktorými strany sprevádzali uskutočnené zaplatenie, sa formovali až do ustálených formuliek. Táto časť celého úkonu sa nazývala *nuncupatio*, pojem, ktorý označoval všetky rituálne formulky používané pri slávnostných formálnych obradoch. Prednesenie slávnostných slov samo o sebe nemalo žiadnu právnu relevanciu, právne účinky vyvolávalo len v spojitosti s použitím váhy a uskutočnením platením. Na druhej strane, ak samotné zaplatenie peňažného plnenia ostalo bez slovného prejavu vôle nemohlo byť dostatočne identifikované, a teda rovnako sa mu nepriznávala právna relevancia.

Pozrime sa teraz na *nexum* ako inštitút, prostredníctvom ktorého vznikal obligačný nárok. V tejto súvislosti hovoríme o *nexe* najmä ako pôžičke.

System takejto pôžičky spočíval v odvážení predmetu, ktorý mal byť požičaný. Tento úkon bol vykonaný pre budúceho dlžníka za jeho prítomnosti, ktorý v rovnakom čase ako bol rukou kladený predmet pôžičky na váhu slovne špecifikoval podmienky za ktorých by bol ochotný prijať ho ako pôžičku. Aby bola zaistená záväznosť takéhoto aktu, celkom prirodzene sa vytvoril zvyk zavolať svedkov, ktorý by v prípade budúceho sporu mohli ľahko dosvedčiť priebeh a existenciu vzťahu, ktorý sa utvoril medzi dlžníkom a veriteľom. Ak sa stalo, že tento úkon sa vykonal na verejnom mieste napr. na trhu, takáto miera publicity bola postačujúca na platný priebeh *nexu*. Jednalo sa teda o neformálnu dohodu, ktorej nevyhnutnou súčasťou bol formálny akt odvažovania predmetného objektu za prítomnosti verejnosti, pričom sa nerozlišovalo či ide o veci *res Mancipi* alebo *res nec Mancipi*. Táto skutočnosť sa používala ako dostatočný argument pre odlišenie *nexa* v jeho zaväzujúcej forme *nexi obligatio* od mancipácie, ktorá mala rovnaký priebeh, a skutočne ako vyplýva z predložených faktov, stála spočiatku s obligačným *nexom* medzi úkonmi všeobecnými úkonmi *per aes et libram*.

Nexum v zákone 12 tabúl. V nasledujúcich riadkoch sa príspevok bude zaoberať inštitútom *nexa* v Zákone 12 tabúl. Prvá zmienka o tomto inštitúte pochádzala od Festa, ktorý hovorí: «*Cum nexum faciet Mancipiumque uti lingua nuncupassit ita ius esto*»^{7,8}. Z tohto úryvku nám vyplývajú dva podstatné fakty. A síce, že už v Zákone 12 tabúl sa skutočne rozdeľovali mancipácia a *nexum*, ako dva podobné ale rozdielne inštitúty. V neposlednom rade je z predloženého úryvku jasné, že vyslovenou formulkou strany si pri *nexe* dohodli na svojich právach a povinnostiach, teda definovali obsah záväznosti. Skutočnosť, že takáto výslovná deklarácia vzájomných práv a povinností bola nutná nám objasňuje ďalšie dôležité skutočnosti prvotného *nexa*. Akt váženia, nie samotné slová bol základom pôvodnej transakcie, takže užitie slov muselo byť praktické a nie symbolické na rozdiel od užívania váhy.

Druhou významnou skutočnosťou bolo, že *nexum* modifikovalo nelútostnú pomstu až dovtedy aplikovanú veriteľom voči neplniacemu dlžníkovi. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť inštitút osobnej exekúcie *manus iniectio*, či ako už bolo spomenuté legalitu pomsty ako prostriedku satisfakcie poškodenia. Poškodený totiž nadobúdala pre účely vyrovnania za utržení ujmu delikventa do osobnej podriadenosti. Ten sa stal predmetom akéhosi zmocnenia, a jeho osoba bola zverená do právomoci poškodeného. Jednalo sa tu teda o istú formu svojpomoci, ktorou sa ten komu, voči komu bol namierený protiprávny čin, mohol vyrovať s delikventom. Rozsah tejto legálnej pomsty bol koncipovaný naozaj široko. Obmedzujúcim bodom bola až smrť, teda poškodený mohol delikventa usmrtiť, aby si tak vyrovnal ujmu vzniknutú protiprávnym konaním. Samozrejme takéto, neadekvátne tresty, museli byť v ďalšom vývoji záväznosti zjemňované, aby sa chránila osoba poškodeného pred,

⁷ Čo jazyk pri mancipácii a *nexe* povie, nech je po práve.

⁸ LEX DUODECIM TABULARUM, TABULA VI. 1 In: SKŘEJPEK M.: *Prameny římského práva*. Praha. LEXIS NEXIS, 2004, str. 36.

mnohokrát neoprávneným násilným stíhaním. V tomto smere je nutné upozorniť na ustanovenia Zákona 12 tabúl, potvrdené Gelliom⁹, ktorý píše:

«*Aeris confessi rebusque iure iudicatis xxx dies iusti sunt. Post deinde manus iniectio esto, in ius ducito. Ni iudicatum facit aut quis endo eo in iure vindicit secum ducito vincito aut nervo aut compedibus xv pondo ne minore aut si volet maiore vincito. Si volet suo vivito. Ni suo vivit qui eum vincitum habebit libras farris endo dies dato. Si volet plus dato*»¹⁰.

V tomto úryvku zo Zákona 12 tabúl, zaoberajúcim sa *manus iniectio* sa vzhľadom na *nexum* nachádzajú dva zaujímavé momenty, ktoré popisuje profesor Buckler vo svojej monografii venujúcej sa pôvodu a genéze zmluvných záväzkov.

Prvou zaujímavou tézou bola podľa tohto autora otázka, aký je presný rozdiel medzi uznaným peňažným dlhom (*aes confessum*) a rozsudkom vyneseným na základe riadneho civilného procesu (*res iudicatae*)?

Druhým momentom hodným povšimnutia bola otázka vzťahujúca sa na delikventov, na ktorých sa takéto potrestanie aplikovalo.

Pokiaľ sa jedná o prvú otázku, je temer nemožné, aby sa ustanovenie o uznaní dlhu aplikovalo na dlžníka z *nexu*. Je zrejmé, že uznanie dlhu uzavretého prostredníctvom tohto inštitútu je v podstate nepotrebným a nereálnym. Ak by sme si zobrali dlh uzavretý prostredníctvom neformálne urobenej dohody alebo *sponsiom*, v takom prípade, by formálne uznanie prichádzalo do úvahy. Ak ale máme na mysli, dlh, ktorý už bol slávnostne deklarovaný pred svedkami, jeho dodatočné uznanie logicky muselo byť úplne zbytočné. Ba čo viac nám z tohto vyplýva jasný výsledok, a síce, že dlh, ktorý vznikol na základe *nexu*, nebolo možné poprieť.

Ďalším druhom dlhu, ktorého právna relevancia je aj pri *nexe* absolútne nediskutovateľná sú dlhy deklarované súdnym rozhodnutím *res iure iudicatae*. Ak bola ujma súdne priznaná jednej zo strán, bolo nutné druhú stranu prinútiť plniť. V tomto období bola úroveň výkonu rozhodnutí veľmi nízka a aj z predkladaného úryvku vyplýva, že osobná exekúcia bola síce posledným možným riešením, ale pravdepodobne aj napriek tomu častým prostriedkom na dosiahnutie kompenzácie za spôsobenú ujmu.

Jediný spôsob, ako mohlo právo asistovať pri výkone exekúcie, bola deklarácia rozsahu odvety právo ktorej bolo priznané veriteľovi.

To nás privádza k druhému zaujímavému momentu, ktorý popisuje prof. Buckler. Na ktorých dlžníkoch mohlo byť aplikované vyššie spomenuté *manus iniectio*? Niektorí autori ako napr. prof. Voigt sa domnievajú, že Zákon 12 tabúl nikdy nespomenul *manus iniectio* vo význame postihnutia nedodržania povinnosti z *nexa*¹¹. Podľa názoru tohto učenca, odplatom za nedoržanie povinností vyplývajúcej z *nexa* bola žaloba *actio pecuniae nuncupatae*. Podľa iných Voigt takýmto prístupom ignoruje dôkazy, ktoré boli v tomto smere predložené. Peter Hushke, ďalší významný nemecký romanista zaoberajúci sa historickou genézou záväzkov, tvrdí, že to bolo presne naopak a *nexum* mohlo viesť k potrestaniu popísaného vyššie uvedeným úryvkom, čím by sa dokázal jeho význam pri zľahčení potrestania ako formy substitúcie za osobnú exekúciu.

Záver

Predložený článok sa zaoberal *nexom*, ktorý mnohí právnici teoretici vnímajú ako jeden z prvých produktov rímskej zmluvnej záväznosti. Ide o záväznosť, ktorá sa podľa autora tohto článku vyvinula okrem iného aj v dôsledku príliš krutého zaobchádzania s delikventom, ktorý nebol schopný plniť záväzok, ktorý mu vznikol z protiprávneho konania. Jedným z typicky problematických inštitútov v tomto smere bola napríklad osobná exekúcia vykonávaná prostredníctvom inštitútu *manus iniectio*. Práve tu zmluvná záväznosť aj prostredníctvom inštitútu *nexa* poskytovali možnosť vyhnúť sa negatívnym dôsledkom, ktoré mohli vyústiť až smrťou delikventa. Okrem toho je možné aj prostredníctvom predloženého textu vnímať úlohu *nexa* nielen ako prvotného zmluvného zá-

⁹ BUCKLER W.H.: *The origin and history of contract in roman law down to the end of the republican period*. Cambridge: TRINITY COLLEGE, 1895, str. 113.

¹⁰ LEX DUODECIM TABULARUM, TABULA III. 1,2,3,4 In: SKŘEJPEK M.: *Prameny římského práva*. Praha. LEXIS NEXIS, 2004, str. 32.

¹¹ VOIGT M.: *Die XII Tafeln. Geschichte und System des Zivil- und Kriminalrechts wie- prozesses der XII Tafeln nebst deren Fragmenten*. Leipzig. NEUDRUCK, 1966, str. 45.

väzku, ale aj ako symbol povestného rímskeho formalizmu. Išlo totiž o úkon *per aes et libram*. Záverom je možné dodať, že aj keď nexum nenašlo reflexiu v moderných právnych poriadkoch, jedná sa o významný inštitút vývoja modernej civilistiky, keď sa v mnohom stal predlohou a impulzom pre rozvoj inšpiratívneho rímskeho civilného zmluvného práva.

Zhrnutie

Predkladaný článok sa venuje charakteristike inštitútu nexa, ktorý bol jedným z prvotných foriem zmluvnej záväznosti v rímskom práve. Zaoberá sa genézou od jeho vzniku až po rozvinuté používanie a nahradenie neskoršími inštitútmi rímskeho zmluvného práva. Mapuje jednotlivé znaky tohto prvotného zmluvného záväzku a komparuje ho s príbuzným inštitútom mancipácie, ktorý bolo taktiež možné označiť ako úkon *per aes et libram*. Už v tomto období je možné detekovať pri inštitúte nexa to, čo je neskôr považované za typický sprievodný jav celého rímskeho právneho poriadku, a to povestný rímsky formalizmus.

Summary

This paper is dedicated to the characteristics of the Institute nexa, who was one of the primary forms of contractual binding in Roman law. It deals with the genesis from its inception to the advanced use and subsequent replacement of the institutes of the Roman law of contract. It maps each character of the initial contract, and compares it with similar mancipácie Institute, which was also be described as an act *per aes et pound*. Already at that time can be detected at the Institute nexa what is later considered typical accompaniment of the Roman legal system, and famous Roman formalism.

Zoznam použitej literatúry:

1. LEX DUODECIM TABULARUM, TABULA III. 1,2,3,4.
2. LEX DUODECIM TABULARUM, TABULA VI. 1.
3. BACHOFEN J.J.: Das Nexum, die Nexi und die Lex Petilia – Eine rechtshistorische Abhandlung. Basel. VERLAG VON J.G. NEUKIRCH, 1845.
4. BARTOŠEK M.: Encyklopedie římského práva. Praha: ACADEMIA, 1994.
5. BUCKLER W.H. : The origin and history of contract in roman law down to the end of the republican period. Cambridge: TRINITY COLLEGE, 1895.
6. KINCL J., URFUS V., SKŘEJPEK M.: Římské právo. Praha: CH.BECK, 1995.
7. KOLB F.: Rom: die Geschichte der Stadt in der Antike. München. C.H.BECK, 2002.
8. SKŘEJPEK M.: Prameny římského práva. Praha. LEXIS NEXIS, 2004.
9. VOIGT M.: Die XII Tafeln . Geschichte und System des Zivil- und Kriminalrechts wie- prozesses der XII Tafeln nebst deren Fragmenten. Leipzig. NEUDRUCK, 1966.